

DOI 10.37491/UNZ.110.2
УДК 340.1+346.91

Вікторія РЕЗНІКОВА¹,
Валентин ЩЕРБИНА²

ЕФЕКТИВНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Досліджується ефективність господарського судочинства як багатовимірної правової категорії з метою виявлення системних детермінант, які визначають якість правосуддя, створення моделей оцінювання ефективності діяльності господарських судів з урахуванням європейського досвіду, а також розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання судових процедур та судової практики. Підкреслюється, що ефективність господарського судочинства виступає не просто якісною характеристикою процесу, а інтегральною правовою категорією, що охоплює комплекс взаємопов'язаних критеріїв — правових, процесуальних, організаційно-управлінських, економічних, соціальних тощо. Зазначається, що поняттю ефективності господарського судочинства притаманний багатовимірний зміст, який охоплює безпосередньо правовий вимір — дотримання принципів верховенства права, змагальності та пропорційності; процесуальний — баланс між формальними гарантіями та швидкістю процесу; організаційно-управлінський — раціональне навантаження судів, оптимізацію судових процедур, використання електронного правосуддя;

¹ докторка юридичних наук, професорка, членкиня-кореспондентка Національної академії правових наук України, завідувачка кафедри економічного права та економічного судочинства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, reznikova@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0149-0710>.

² доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, професор кафедри економічного права та економічного судочинства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, valentyn.shcherbyna@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4221-0965>.

економічний — зіставлення витрат і корисного ефекту судового захисту та соціально-правовий — рівень довіри до суду, сприйняття справедливості та передбачуваності судових рішень бізнесом і суспільством. Звертається увага на існування тісного зв'язку між ефективністю господарського судочинства і рівнем економічної довіри до ринку, який здійснюється через забезпечення виконання господарських зобов'язань і правову передбачуваність; тривалість проваджень і доступність правосуддя; організаційну та технологічну спроможність судів, а також через управлінські та бюджетні чинники, що змінюють економічні стимули суб'єктів економічної діяльності. Робиться висновок про те, що ефективність господарського судочинства в Україні та/або комерційного правосуддя в країнах-членах ЄС у вимірах ефективності (час, вартість, виконаність), якості (мотивованість, передбачуваність), незалежності, цифровізації та організаційної спроможності системно впливає на економічну поведінку суб'єктів господарювання, наслідком чого є зниження транзакційних витрат і ризиків невиконання; збільшення доступності та швидкості відновлення прав; підвищення готовності надавати торговий кредит, інвестувати, входити до глобальних ланцюгів доданої вартості; зростання ймовірності добровільного виконання рішень і, як наслідок, зменшення навантаження на примусове виконання.

Ключові слова: господарське судочинство, ефективність судочинства, багатовимірність ефективності судочинства, економічна довіра до ринку, економічна поведінка суб'єктів господарювання.

Вступ та постановка проблеми. Ефективність господарського судочинства в сучасних умовах постає не лише як характеристика процесуальної діяльності судів, а й як системоутворювальний фактор функціонування економічного обороту. Від здатності господарських судів забезпечити своєчасний, правомірний та економічно виправданий розгляд спорів залежить стабільність договірних зв'язків, передбачуваність правових наслідків господарської діяльності та рівень транзакційних витрат суб'єктів господарювання.

Актуальність дослідження істотно посилюється в умовах воєнного стану, структурної трансформації національної економіки та активізації євроінтеграційних процесів. З одного боку, війна спричинила ускладнення доступу до правосуддя, релокацію бізнесу, зростання кількості спорів, пов'язаних із форс-мажорними обставинами та відновленням порушених майнових прав. З іншого боку, імплементація європейських стандартів правосуддя та орієнтація на критерії оцінювання якості судової діяльності, сформовані в практиці держав-членів ЄС, обумовлюють необхідність переосмислення змісту та структурних елементів ефективності господарського судочинства.

Нормативна модель, закріплена у ст. 2 Господарського процесуального кодексу України (надалі — ГПК України), визначає завдання господарського судочинства через категорії справедливості, неупередженості та своєчасності розгляду справ, проте не надає самостійного визначення ефективності як правової категорії. Унаслідок цього в доктрині сформувалася множинність підходів до розуміння ефективності, що варіює від процесуально-результативного до інституційно-системного та економіко-функціонального. Відсутність узгодженої теоретичної моделі ускладнює як наукове осмислення, так і практичне вимірювання ефективності господарського судочинства.

Проблема набуває особливої ваги, зважаючи на подвійний характер господарського судочинства: воно є, з одного боку, формою здійснення правосуддя, а з іншого — механізмом забезпечення стабільності господарського обороту. Саме тому ефективність господарського судочинства не може розглядатися лише через процесуальні показники строків чи навантаження на суддів, — потребує комплексного аналізу з урахуванням її економіко-правової природи та впливу на функціонування ринку.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика ефективності судочинства загалом та господарського судочинства, зокрема, має міждисциплінарний характер і розвивається на перетині процесуальної доктрини, теорії правосуддя та економіко-правових підходів до забезпечення виконання контрактів і мінімізації трансакційних витрат. У зарубіжній науковій традиції зв'язок між якістю судового захисту та ефективністю економічного обміну обґрунтовується через інституційну теорію, відповідно до якої ключовою функцією правових інститутів є здешевлення вимірювання й забезпечення виконання домовленостей (*enforcement*), що прямо корелює зі стабільністю ринкових відносин [1]. У прикладному вимірі міжнародні організації розвивають інструментарій вимірювання продуктивності та якості судів (*court performance measurement*), акцентуючи необхідність поєднання показників строків і навантаження з індикаторами якості рішень та довіри до правосуддя. Європейський вектор такого вимірювання відображено у підходах Європейської Комісії з питань ефективності правосуддя (*фр. Commission européenne pour l'efficacité de la justice, англ. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)*), зокрема в SATURN Guidelines³ щодо судового тайм-менеджменту та в періодичних оціночних

³ SATURN Guidelines — це *Revised SATURN Guidelines for Judicial Time Management*. Рекомендаційний документ CEPEJ (Ради Європи), спрямований на вдосконалення управління строками судового розгляду та забезпечення дотримання принципу «розумного строку» відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Аббревіатура SATURN означає *Study and Analysis of Time Use Research Network* — мережу експертів з дослідження використання часу в судочинстві.

звітах «European judicial systems»⁴, які пропонують порівнювані метрики для оцінювання ефективності й якості судових систем [2; 3; 4].

В українській науці процесуального права проблематика ефективності господарського судочинства розроблялася переважно фрагментарно — через аналіз окремих процесуальних інститутів і засобів оптимізації судового захисту.

Системоутворювальними для господарсько-процесуальної доктрини є праці С. Ф. Демченка, в яких запропоновано теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства, визначено його складові та напрями вдосконалення (зокрема на рівні критеріїв і видів ефективності) [5; 6; 7].

Важливе значення для розуміння ефективності як процесуальної категорії мають дослідження С. О. Короеда, який обґрунтував процесуальні механізми забезпечення ефективності судочинства (у цивільстичному процесі), що є методологічно релевантним і для господарського процесу, зважаючи на спільні стандарти права на справедливий суд і вимоги до «розумного строку» [8; 9].

Окремі виміри ефективності господарського судочинства розкриваються в працях, присвячених оптимізації процедур і впровадженню спрощених форм розгляду малозначних спорів із використанням європейського досвіду (що напряму пов'язано з процесуальною економією та строками розгляду), забезпеченню права доступу до суду учасникам економічних відносин як передумові результативності судового захисту, функціонуванню інститутів перегляду судових актів у господарському судочинстві, які впливають на правову визначеність та передбачуваність правозастосування, реформуванню господарської юстиції у зв'язку з актуальними концепціями судової реформи та пошуком моделей організації господарських судів, адаптації господарського судочинства до умов воєнного стану, зокрема через оптимізацію процедур та розвиток альтернативних способів вирішення спорів [10; 11; 12].

Сучасні підходи до структурування критерію ефективності судового захисту в господарському судочинстві отримали розвиток і в новітній українській доктрині, де підкреслюється комплексність цього критерію та його багатокомпонентність (спосіб захисту, процесуальна економія, виконання судового рішення тощо).

Водночас, попри наявність значного масиву праць, у національній доктрині переважає або інституційно-процедурний підхід (ефективність як «оптимізація» окремих процедур), або управлінсько-організаційний підхід

⁴ «European judicial systems» — це періодичний аналітичний звіт СЕРЕЖ (Європейської комісії з питань ефективності правосуддя Ради Європи), що містить порівняльну оцінку функціонування судових систем держав-членів Ради Європи за кількісними та якісними показниками (тривалість розгляду справ, навантаження, доступність правосуддя, фінансування, довіра до судів тощо). Звіт використовується як інструмент моніторингу ефективності та як орієнтир для реформування національних судових систем.

(ефективність як характеристика функціонування судової системи загалом). Це зумовлює методологічний розрив між:

1) процесуальними індикаторами (строки, навантаження, виконання) та

2) якісними параметрами правосуддя (справедливість, довіра, передбачуваність), які пропонуються європейськими стандартами оцінювання судової діяльності.

Саме тому ефективність господарського судочинства як багатовимірна правова категорія, що інтегрує юридичний, організаційний, економічний, соціально-легітимізаційний і технологічний виміри, потребує подальшого концептуального опрацювання з урахуванням економіко-правової природи судового захисту в сфері господарювання та інструментарію порівняльного аналізу (СЕРЕJ, SATURN, міжнародні підходи до *«performance measurement»*)⁵.

Метою статті є формування концептуально цілісного визначення ефективності господарського судочинства як системної властивості господарських судів забезпечувати реальний, своєчасний і справедливий судовий захист прав суб'єктів господарювання, обґрунтування багатовимірної структури цієї категорії (юридичної, організаційної, економічної, соціальної та технологічної складових), розроблення підходу до її оцінювання на основі поєднання кількісних та якісних критеріїв, а також визначення напрямів удосконалення процесуального регулювання, зважаючи на забезпечення стабільності господарського обороту та підвищення інвестиційної привабливості держави.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення наукових підходів та аналіз сучасних трансформацій судової системи дозволяють запропонувати авторську модель багатовимірної структури ефективності господарського судочинства, яка охоплює нормативно-процесуальний, організаційно-управлінський, економічний, соціально-правовий, інноваційно-технологічний та процесуально-економічний виміри.

Господарське судочинство, будучи складним феноменом, що поєднує владні та сервісні функції держави, потребує багатовимірного аналізу ефективності. Воно має не лише забезпечувати законність і справедливість рішень, а й бути економічно виправданим, організаційно раціональним, процесуально збалансованим та соціально легітимним.

⁵ *Performance measurement* — це системне вимірювання результативності діяльності інституцій шляхом використання кількісних та якісних індикаторів для оцінювання досягнення визначених цілей. У контексті судочинства цей термін означає застосування показників (тривалість розгляду справ, навантаження, рівень виконання рішень, якість правозастосування, довіра до судів тощо) з метою оцінювання ефективності функціонування судової системи та окремих судів. Відповідники українською: «вимірювання результативності», «оцінювання ефективності діяльності» або «система індикаторів результативності».

Відповідно до ст. 2 ГПК України завданням господарського судочинства є «справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення спорів» з метою *ефективного захисту порушених прав і законних інтересів* [курсив наш — В.Р., В.Щ.]. Законодавець не надає нормативного визначення категорії «ефективність господарського судочинства», обмежуючись її згадуванням як складової завдання судочинства (ст. 2 ГПК України). Така конструкція обумовлює необхідність доктринального уточнення змісту цієї категорії, оскільки ефективність господарського судочинства виступає не просто якісною характеристикою процесу, а інтегральною правовою категорією, що охоплює комплекс взаємопов'язаних критеріїв — правових, процесуальних, організаційно-управлінських, економічних, соціальних тощо.

У європейському контексті ефективність судочинства визнається одним із базових стандартів функціонування судової влади.

Згідно з Рекомендацією № R (86) 12 Комітету міністрів Ради Європи про заходи щодо запобігання та скорочення надмірного робочого навантаження на суди [13] та Рекомендацією № R (2010) 12 щодо суддів: незалежність, ефективність і обов'язки [14], ефективність судів розглядається як умова довіри до правосуддя і належного функціонування демократичної держави. Аналогічні орієнтири визначені в Європейській хартії про статус суддів (1998) [15] та у висновках Консультативної ради європейських суддів (ССЈЕ), зокрема у Висновку № 6 (2004) про справедливість і ефективність судових процедур [16].

Особливе значення для оцінки ефективності судочинства має аналітична методологія Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) [17], яка застосовує системний підхід до вимірювання показників судової діяльності — від навантаження судів і тривалості проваджень до рівня довіри громадян. Згідно з СЕРЕЈ Evaluation Report 2024 [18], ефективність судової системи визначається не лише швидкістю розгляду справ, але й якістю судових рішень, прозорістю процедур, забезпеченням права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

У сучасних умовах ефективність господарського судочинства не може зводитися до формального показника тривалості розгляду справ чи статистики навантаження. Вона набуває багатовимірного характеру та охоплює сукупність взаємопов'язаних вимірів, кожен з яких відображає окремий аспект функціонування механізму судового захисту у сфері господарювання.

По-перше, *правовий вимір* ефективності полягає у відповідності судової діяльності принципам верховенства права, правової визначеності, змагальності, пропорційності та рівності сторін. Йдеться не лише про формальну законність судових рішень, а й про їхню аргументованість, передбачуваність і узгодженість із усталеною практикою.

По-друге, *процесуальний вимір* відображає здатність господарського процесу забезпечити оптимальний баланс між повнотою процесуальних гарантій та розумною тривалістю провадження. Надмірна формалізація так само знижує ефективність, як і спрощення, що підриває гарантії справедливого судового розгляду.

По-третє, *організаційно-управлінський вимір* охоплює раціональний розподіл навантаження між судами та суддями, впровадження механізмів управління строками, використання інструментів електронного правосуддя та належне судове адміністрування. У цьому аспекті ефективність пов'язана з якістю управління судовими процесами, а не лише з індивідуальною діяльністю судді.

По-четверте, *економічний вимір* відображає зіставлення витрат суб'єктів господарювання на отримання судового захисту та досягнутого правового результату. Йдеться про мінімізацію трансакційних витрат, пов'язаних із вирішенням спорів, та забезпечення реальної можливості виконання судових рішень.

По-п'яте, *соціально-правовий вимір* виявляється у рівні довіри до господарських судів, сприйнятті справедливості та передбачуваності судових рішень з боку бізнес-середовища та суспільства. Легітимність правосуддя є не менш важливою складовою ефективності, ніж його процесуальна результативність.

Обґрунтування ефективності господарського судочинства як багатовимірної категорії має подвійне значення. У теоретичному аспекті воно дозволяє уточнити функціональні межі господарського процесуального права та його місце в системі гарантій економічної свободи. У прикладному аспекті — формує методологічну основу для розроблення критеріїв оцінювання результативності діяльності господарських судів, удосконалення процедур та модернізації судового адміністрування з урахуванням європейських стандартів управління строками та оцінювання якості правосуддя.

Ефективність господарського судочинства доцільно розглядати, на нашу думку, як інституційну властивість механізму судового захисту, що забезпечує стабільність і передбачуваність економічного (господарського) обороту. Господарські суди не є елементом ринкової інфраструктури у вузькоекономічному розумінні цього поняття, однак вони виконують системоутворювальну функцію щодо економічного середовища, забезпечуючи виконання договірних зобов'язань, захист права власності, стабільність конкурентних відносин та реальність судового захисту інвестицій.

Таким чином, рівень ефективності господарського судочинства безпосередньо впливає на ступінь правової визначеності у сфері господарювання, зниження ризиків економічної діяльності та формування довіри до держави як гаранта виконання зобов'язань. У цьому контексті ефективність судового захисту виступає важливою інституційною передумовою економічного розвитку та конкурентоспроможності правопорядку.

З метою уникнення методологічної невизначеності, слід чітко розмежувати ефективність господарського судочинства та ефективність судової системи. У межах цієї статті йдеться не про інституційну результативність судової влади в цілому (кадрову політику, бюджетне забезпечення, модель судоустрою тощо), а про функціональну властивість господарського процесу забезпечувати своєчасний, правомірний і результативний судовий захист прав та інтересів суб'єктів господарювання. Організаційні та управлі-

нські аспекти аналізуються лише так, як вони впливають на якість і передбачуваність здійснення правосуддя у сфері господарських відносин. Таким чином, ефективність господарського судочинства розглядається як процесуально-функціональна категорія, що є складовою, але не тотожною загальної ефективності судової системи.

Належить визнати, на нашу думку, що існує тісний зв'язок між ефективністю господарського судочинства і рівнем економічної довіри до ринку. Довіра суб'єктів економічної діяльності (в т. ч. бізнесу) до суду — це «вартісний актив»: вона знижує транзакційні витрати, підвищує швидкість обороту капіталу, стимулює довгострокові інвестиції.

Ефективність господарського судочинства (в країнах ЄС, здебільшого, — комерційного правосуддя) впливає на поведінку економічних агентів (суб'єктів економічної діяльності) через кілька взаємопов'язаних каналів, механізмів впливу.

По-перше, *забезпечення виконання господарських зобов'язань (contract enforcement) і правова передбачуваність*. Ефективне господарське судочинство — це насамперед рішення господарських судів, що є законними, обґрунтованими, своєчасними й виконуваними; воно зменшує невідомість економічного обміну, знижує транзакційні витрати та ризики контрагентів і відповідно підвищує готовність укладати довші за строком і складніші за змістом господарські угоди (у т.ч. кредитні, інвестиційні, з відтермінуванням платежу, інтегрованими механізмами перерозподілу ризиків тощо). Саме тому індикатори, що описують «виконання контрактів/вирішення комерційних спорів», послідовно включаються до міжнародних рамок оцінки інвестиційного середовища. Так, нова метрика Світового банку B-READY має окремий розділ «Вирішення спорів» [19], що вимірює ефективність і якість механізмів розв'язання комерційних спорів (час, вартість, процесуальні гарантії, цифровізація, виконання), підкреслюючи причинно-наслідковий зв'язок ланцюга «правосуддя → поведінка суб'єктів економічної діяльності».

Розвиток цифрової економіки та поширення електронних форм укладення правочинів, зокрема використання електронних договорів і кваліфікованих електронних підписів, трансформують характер доказової бази та структуру господарських спорів. Це зумовлює зміну процесуальних вимог до встановлення фактичних обставин, оцінки електронних доказів і забезпечення їх автентичності. Відтак цифровізація господарського обороту безпосередньо впливає на параметри ефективності господарського судочинства, вимагаючи адаптації процесуальних механізмів, розвитку електронного правосуддя та формування узгодженої практики щодо роботи з цифровими доказами.

По-друге, *тривалість провадження і доступність правосуддя*. Тривалість розгляду (орієнтир: *disposition time*) — це центральний показник, що впливає на ліквідність бізнесу, швидкість відновлення порушених прав і обіг активів. Європейська Комісія у щорічному EU Justice Scoreboard наголошує на трьох опорах ефективної судової системи — ефективності, якості й незалежності, фіксуючи, зокрема, прогрес у цифровізації, що скорочує строки й підвищує доступність процедур [20].

По-третє, *організаційна та технологічна спроможність судів*. Аналітика СЕРЕЖ (Рада Європи) показує, що якість правосуддя — це не лише «час і вартість», а й інституційні спроможності: управління потоком справ, цифрові рішення, медіація, адекватність бюджетування. У Звіті оцінювання за станом на 2024 р. фіксується скорочення «теоретичного часу розгляду» в більшості країн порівняно з 2020 та 2022 роками, а також підкреслюється роль цифрових сервісів та медіації у підвищенні доступу та результативності правосуддя [21]. Це опосередковано знижує витрати бізнесу на захист прав і підвищує його готовність до угод із вищим рівнем довіри. Звіт СЕРЕЖ Evaluation Report 2024 фіксує загальне скорочення тривалості розгляду і підкреслює економічне значення цифрових рішень та процедур медіації як інструментів підвищення «пропускну́ї спроможності» правосуддя. Ці інституційні зміни прямо впливають на очікування сторін щодо швидкості відновлення прав, а відтак — на структуру угод, обсяг торгового кредиту і готовність до інвестиційних рішень.

По-четверте, *управлінські та бюджетні чинники*, що змінюють економічні стимули суб'єктів економічної діяльності. Дослідження ОЕСР «Економіка цивільного правосуддя» [10] на перехресних даних країн показало системний зв'язок: менша тривалість розгляду пов'язана з інвестиціями у комп'ютеризацію судів, активним управлінням рухом справ і спеціалізацією комерційних судів; ці інституційні риси, своєю чергою, формують сприятливіші очікування бізнесу щодо ризику затягувань і вартості примусового виконання. Іншими словами, організаційна якість судів трансформується у зміну поведінки суб'єктів економічної діяльності (охочість інвестувати, кредитувати, входити в довгі ланцюги поставок тощо).

EU Justice Scoreboard 2024 (щорічний огляд Європейської комісії, який порівнює, як працюють системи правосуддя у державах-членах ЄС — В.Р., В.Щ.) підтверджує [22], що держави-члени нарощують цифровізацію систем, а сукупність показників ефективності, якості й незалежності правосуддя використовується Єврокомісією як інструмент для оцінки середовища, у якому діють підприємства (інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність). В офіційних матеріалах прямо наголошено на покращенні сприйняття незалежності правосуддя і розширенні використання цифрових сервісів, що знижує витрати на доступ до суду та прискорює провадження — чинники, які впливають на схильність бізнесу інвестувати та укладати контракти.

Заслуговує на увагу щодо цього дослідження Aguiar-Díaz, Mruk, Ruiz-Mallorquí (2024) [23], яке на вибірці з 1 526 нефінансових компаній Єврозони (2011–2021) встановлює позитивний зв'язок між судовою ефективністю і обсягом торгового кредиту, а також негативний зв'язок між судовою ефективністю і часткою «сумнівної» дебіторської заборгованості. Це безпосередньо відображає, на нашу думку, поведінковий ефект: за умов передбачуваного та оперативного правосуддя суб'єкти економічної діяльності охочіше кредитують контрагентів, знижуючи потребу у «вартісних» формах забезпечення.

На підставі викладеного вбачаються підстави для проміжного висновку: ефективність господарського судочинства в Україні та/або комерційного правосуддя в країнах-членах ЄС, у вимірах ефективності (час, вартість, виконуваність), якості (мотивованість, передбачуваність), незалежності, цифровізації та організаційної спроможності системно впливає на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Канали цього впливу добре ідентифіковані: зниження транзакційних витрат і ризиків невиконання; збільшення доступності та швидкості відновлення прав; підвищення готовності надавати торговий кредит, інвестувати, входити до глобальних ланцюгів доданої вартості; зростання ймовірності добровільного виконання рішень і, як наслідок, зменшення навантаження на примусове виконання.

Ефективність господарського судочинства, операціоналізована через сукупність показників своєчасності розгляду справ, якості та аргументованості судових рішень, прозорості процедур і реальної виконуваності судових актів, виступає істотною інституційною детермінантою економічної довіри. Передбачуваність і стабільність правозастосування знижують правові ризики та транзакційні витрати, що безпосередньо впливають на поведінкові рішення економічних агентів — обсяг товарного кредитування, готовність до інвестування, структуру контрактних відносин, рівень підприємницької активності тощо. Таким чином, якість і результативність господарського судочинства мають не лише процесуальне, а й макроекономічне значення.

Для України це означає стратегічну необхідність підтримання високих стандартів здійснення господарського правосуддя, зокрема шляхом забезпечення єдності та передбачуваності судової практики, розвитку електронного правосуддя, удосконалення механізмів управління справами та впровадження альтернативних способів врегулювання спорів. Господарські суди не є елементом ринкової інфраструктури у класичному економічному розумінні цього терміна, однак вони виконують системоутворювальну функцію щодо господарського обороту, забезпечуючи реальність виконання договорів, захист права власності та стабільність конкурентного середовища. У цьому сенсі ефективне господарське судочинство виступає інституційною передумовою функціонування ринку, а його якість безпосередньо корелює з рівнем економічної передбачуваності та інвестиційної привабливості держави.

Передусім ефективність господарського судочинства як властивість системи господарських судів забезпечувати реальний, своєчасний і справедливий судовий захист не може зводитися до формального дотримання процесуальних строків чи статистичних показників розгляду справ. Йдеться про здатність процесуального механізму породжувати юридично значущий результат — відновлення порушеного права або законного інтересу суб'єкта господарювання у спосіб, який відповідає принципам верховенства права та правової визначеності. Судове рішення, що не виконується, або рішення, ухвалене з істотним порушенням строків чи принципу змагальності, не може вважатися ефективним навіть за формально позитивної

статистики. Отже, ефективність господарського судочинства має оцінюватися через здатність системи судів забезпечувати повний цикл захисту — від доступу до суду до реального виконання рішення.

Економіко-правова природа цього явища виявляється у впливі господарського правосуддя на трансакційні витрати та рівень правових ризиків у господарському обороті. Передбачуваність судової практики та своєчасність вирішення спорів знижують витрати на забезпечення виконання зобов'язань, стимулюють укладення контрактів та формують стабільність договірних зв'язків. Навпаки, затягування проваджень або нестабільність правозастосування підвищують невизначеність, що трансформується в додаткові витрати бізнесу — зростання вартості кредитування, обмеження інвестиційної активності, переорієнтацію економічних агентів на менш ризикові, але менш продуктивні моделі поведінки. У цьому аспекті ефективність господарського судочинства виступає інституційною умовою мінімізації правової невизначеності в економічних відносинах. Зважаючи на це, твердження про те, що ефективність господарського судочинства є інституційною передумовою конкурентоспроможності економіки, має під собою об'єктивне підґрунтя. Конкурентоспроможність держави визначається не лише податковими чи регуляторними факторами, а й якістю правового середовища, зокрема рівнем захисту прав власності та виконання договорів. Саме господарські суди забезпечують реалізацію цих гарантій у практичній площині. Стабільність і передбачуваність судових рішень формують довіру до юрисдикції як до простору, в якому економічна діяльність здійснюється за зрозумілими та однаково застосовуваними правилами. Крім того, оптимальне використання процесуальних і матеріальних ресурсів є невід'ємною складовою ефективності, оскільки надмірна витратність судового захисту (як для сторін спору, так і для держави) знижує його реальну доступність і підриває баланс між витратами та суспільною корисністю правосуддя. Ефективність у цьому значенні передбачає пропорційність процедурних механізмів складності та значущості спору, впровадження інструментів управління строками, цифровізації та альтернативного врегулювання спорів, що дозволяє досягти належного рівня якості судового захисту без надмірного навантаження на систему.

Отже, ефективність господарського судочинства слід розглядати як комплексну характеристику процесуального механізму захисту, що одночасно виконує правову функцію відновлення порушених прав і економічну функцію стабілізації господарського обороту. Саме в цьому поєднанні процесуальної результативності та інституційного впливу на економічне середовище полягає її значення для формування передбачуваної, інвестиційно привабливої та конкурентоспроможної правової держави.

Висновки. Ефективність господарського судочинства не може бути виміряна лише одним показником чи лише за формальними критеріями. Вона має системний характер, що охоплює юридичну правильність, організаційну раціональність, економічну доцільність, соціальну легітимність і технологічну адаптивність судового процесу. Її оцінювання повинно ґрунтуватися на поєднанні кількісних індикаторів (час, навантаження, рівень

виконання) і якісних параметрів (справедливість, довіра, передбачуваність), відповідно до європейських стандартів і принципів верховенства права.

Ефективність господарського судочинства — це властивість системи господарських судів забезпечувати реальний, своєчасний і справедливий судовий захист прав та інтересів суб'єктів господарювання, з метою стабілізації економічного обороту, зміцнення правової визначеності та підвищення довіри бізнесу до держави, при оптимальному використанні процесуальних і матеріальних ресурсів.

Ефективність господарського судочинства — це не лише процесуальний і статистичний показник, а й інституційна умова конкурентоспроможності економіки. Її рівень прямо корелює з тим, наскільки Україна сприймається як правова, передбачувана та інвестиційно безпечна держава.

Список використаних джерел

1. North D. C. Institutions. *Journal of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5. № 1. P. 97–112. <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>.
2. Керівні принципи судового тайм-менеджменту (2-га редакція) Керівна група SATURN — Центр судового тайм-менеджменту (СЕРЕJ-SATURN). 12.12.2014 р. СЕРЕJ (2014)161 / European Commission for the Efficiency of Justice (СЕРЕJ). Страсбург, 2014. *Council of Europe*. URL: <https://t.ly/xOWsT> (дата звернення: 26.12.2025).
3. СЕРЕJ. European judicial systems — СЕРЕJ Evaluation Report — 2024 evaluation cycle (2022 data). *Судова влада України*. URL: <https://t.ly/Mjwu8> (дата звернення: 26.12.2025).
4. Decker K. Justice Performance Measurement. *World Bank Group*. URL: <https://t.ly/45ngx> (дата звернення: 26.12.2025).
5. Демченко С. Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства. Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 Господарське право; господарсько-процесуальне право / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 423 арк.
6. Демченко С. Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства. Київ : Преса України, 2009. 472 с.
7. Демченко С. Складники ефективності господарського судочинства. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 2 (14). С. 21–27. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського*. URL: <https://t.ly/ux2qp> (дата звернення: 26.12.2025).
8. Короед С. О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ. 2014. 41 с.
9. Короед С. О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства. Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2014. 489 арк.
10. Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : зб. матер. VIII наук.-практ. кругл. столу (м. Київ, 12 червня 2025 р.). Київ : Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. 156 с. URL: <https://t.ly/BtJTY> (дата звернення: 26.12.2025).

11. Дрішлюк В. І., Кострицький І. Л. Оптимізація господарського судочинства в умовах воєнного стану в Україні. *South Ukrainian Law Journal*. 2023. № 4. С. 43–47. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.4.8>.
12. Усков І. Критерій ефективності судового захисту в господарському судочинстві: структурні елементи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2025. Т. 129? № 1. С. 76–80. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2025/1.129-13>.
13. Рекомендація № R (86) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах. Ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи на 399-му засіданні заступників міністрів 16.09.1986 р. *Судова влада України*. URL: <https://t.ly/xQCP7> (дата звернення: 26.12.2025).
14. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/ph5aw> (дата звернення: 26.12.2025).
15. Європейська Хартія про статус суддів від 10.07.1998 р. *Судова влада України*. URL: <https://t.ly/OMDAB> (дата звернення: 26.12.2025).
16. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. Схвалено на 5-му засіданні КРЕС (Страсбург, 22–24 листопада 2004 р.) № ССЈЕ (2004), ор. 6. *Судова влада України*. URL: <https://t.ly/t8rn4> (дата звернення: 26.12.2025).
17. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕЈ). *Вища кваліфікаційна комісія суддів України*. URL: <https://t.ly/e-0U-> (дата звернення: 26.12.2025).
18. Special file — Report «European judicial systems» — СЕРЕЈ Evaluation report — 2024 Evaluation cycle (2022 data). *Council of Europe*. URL: <https://t.ly/obsAE> (дата звернення: 26.12.2025).
19. Dispute Resolution. *The World Bank Group*. URL: <https://t.ly/rmVcr> (дата звернення: 26.12.2025).
20. EU Justice Scoreboard 2024 shows that perception of judicial independence has improved (11.07.2024). *European Commission*. URL: <https://t.ly/eZNII> (дата звернення: 26.12.2025).
21. Efficiency and quality of justice in Europe: the Council of Europe publishes its 2024 report. Ref. DC (2024). *Council of Europe*. URL: <https://t.ly/bewxz> (дата звернення: 26.12.2025).
22. Palumbo G., Giupponi G., Nunziata L., Mora-Sanguinetti J. S. The economics of civil justice: new cross-country data and empirics OECD *Economics Department Working Papers*. No.1060. *Organisation for Economic Co-operation and Development*. URL: <https://t.ly/Ki en> (дата звернення: 26.12.2025).
23. EU Justice Scoreboard 2024 shows that perception of judicial independence has improved (11.07.2024). *European Commission*. URL: <https://t.ly/2UJ-z> (дата звернення: 26.12.2025).
24. Aguiar-Díaz I., Mruk E., Ruiz-Mallorquí M. V. How judicial efficiency impacts trade credit and doubtful receivables. *European Journal of Law and Economics*. 2024. Vol. 57. P. 63–91. <https://doi.org/10.1007/s10657-024-09793-0>.

Victoriia RIEZNIKOVA, Valentyn SHCHERBYNA
(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Effectiveness of Economic Justice as a Multidimensional Legal Category

The article examines the effectiveness of commercial litigation as a multidimensional legal category to identify systemic determinants of the quality of justice, develops models for evaluating the effectiveness of commercial courts, drawing on European experience, and proposes improvements to the legal regulation of court procedures and judicial practice. It is emphasised that the effectiveness of commercial litigation is not merely a qualitative characteristic of the process. Still, an integral legal category encompassing a complex of interrelated criteria, such as legal, procedural, organisational, managerial, economic, social, etc. It is noted that the concept of the effectiveness of economic proceedings has a multidimensional meaning, which includes: the directly legal dimension — compliance with the principles of the rule of law, competition and proportionality; procedural — balance between formal guarantees and process speed; organizational and administrative — rational workload of courts, optimization of court procedures, use of electronic justice; economic — the ratio of costs and beneficial effect of court protection and socio-legal — the level of trust in the court, perception of justice and predictability of court decisions by business and society. Attention is drawn to the existence of a close connection between the efficiency of economic justice and the level of economic trust in the market, which is carried out through: ensuring the fulfilment of economic obligations and legal predictability; duration of proceedings and access to justice; organizational and technological capacity of courts, as well as due to managerial and budgetary factors that change the economic incentives of subjects of economic activity. It is concluded that the effectiveness of commercial justice in Ukraine and/or commercial justice in EU member states in terms of efficiency (time, cost, enforceability), quality (motivation, predictability), independence, digitalization, and organizational capacity systematically affects the economic behaviour of business entities, resulting in a reduction of transaction costs and risks of default; increasing the availability and speed of restoration of rights; increasing readiness to provide trade credit, invest, enter global value-added chains; an increase in the probability of voluntary implementation of decisions and, as a result, a reduction in the burden of enforcement.

Keywords: *economic justice, effectiveness of justice, multidimensionality of effectiveness of justice, economic confidence in the market, economic behaviour of business entities.*

Надійшла до редакції	10.01.2026	Оприлюднена онлайн	10.04.2026
Прийнята до друку	26.03.2026	Опублікована	31.05.2026

Декларації

Внесок авторів. Автори спільно (шляхом прямої комінукації між собою, обговорення всіх ключових аспектів статті та взаємообміну думками, написанням та об'єднанням в єдине ціле окремих фрагментів дослідження) формували ідею статті, її концептуальну основу, здійснили напрацювання загальних висновків та рекомендацій тощо. Загальне керівництво дослідженням здійснював В. Щербина, він же займався адмініструванням проекту, організацією роботи над дослідженням. Вкладом в дослідження В. Резнікової є методологія (визначення підходів, методів аналізу тощо), збір матеріалів, підбір джерел, аналіз і інтерпретація (опрацювання зібраних матеріалів, формування висновків, виявлення системних детермінант, які

визначають якість правосуддя, створення моделей оцінювання ефективності діяльності господарських судів з урахуванням європейського досвіду тощо), написання тексту (його первинного варіанту) та ін. В. Резнікова обґрунтовувала, що ефективність господарського судочинства виступає не просто якісною характеристикою процесу, а інтегральною правовою категорією, що охоплює комплекс взаємопов'язаних критеріїв (правових, процесуальних, організаційно-управлінських, економічних, соціальних тощо). В. Щербина здійснював кінцеве наукове редагування, доопрацювання та вичитування тексту, був відповідальним за стилістичну єдність та взаємоузгодженість всіх фрагментів тексту, остаточне злагоджене та вивірене (термінологічно, стилістично тощо) формулювання всіх ключових категорій (за наслідками спільної розробки авторами необхідного понятійно-категоріального апарату). В. Резнікова структурувала дослідження, вибудувала його систему.

Фінансування. Дослідження виконано без зовнішнього фінансування у рамках тем «Удосконалення нормативно-правового забезпечення сталого правосуддя у світлі євроінтеграційних прагнень України» (державний реєстраційний номер: 0124U003063), а також «Правове забезпечення сталого розвитку економіки України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер: 0124U003297), що виконуються в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів у авторів відсутній.

Використання штучного інтелекту. Автори не використовували інструментів штучного інтелекту. Автори підтверджують самостійність виконання дослідження, формування аргументації та висновків. Автори несуть повну відповідальність за зміст статті.